

Az anyanyelvű felsőoktatás előnyei és hátrányai, ahogy „a nép” látja*

A kisebbségben élők anyanyelvű felsőoktatásának fontosságát hangsúlyozni a Kárpát-medencei magyarok esetében bizonyára fölösleges, ezért erre nem pazarlom a szót. A rendszerváltások után létrejött magyarul (is) oktató egyetemek és főiskolák fontos szerepet töltenek be a magyar értelmiség képzésében, jól szolgálják a kisebbségi magyarok azon törekvését, hogy anyanyelvükön tanulhassanak. Nem biztos azonban, hogy a kizárólagosság, a csak magyarul tanítás a legcélravezetőbb módja a kisebbségi magyar értelmiség képzésének. Ha a szakmájukat legalább két nyelven (államnyelven és magyarul) magas szinten végezni képes értelmiségiek képzése a célunk, akkor a kétnyelvűség és a tannyelvválasztás kérdéseit is rendesen végig kell gondolnunk. Asszimiláció, migráció és két- vagy többnyelvűség bonyolult összefüggéseit mi magyarok jóval kevésbé értjük annál, mint amit helyzetünk indokolna.

Az anyanyelvű oktatásról általában és a kisebbségi magyarok magyar nyelvű felsőoktatásáról különösen is, az utóbbi 10–15 évben elég sokan nyilvánítottak véleményt: többek között egyetemi professzorok (orvostól magyar irodalmárig); politikusok (Pozsonytól Bukarestig); tanárok, tanítók és diákok; szülők és nagyszülők; magyarországi és szomszédos állambeli magyarok; szlovák nacionalisták és vajdasági magyar nyelvvédők; oktatáskutatók és szociológusok; 15 millió magyarról szónokoló s olyanok, akik tudják, hányan vagyunk; az amerikai „English only” politikai mozgalmat követendőnek vélelő magyar politikus és a szlovák államnyelvtörvény pozitívnak vélt vonásait reklámozó magyar tudós – a felsorolás még folytatható lenne. Röviden: e kérdésekről „a nép” nyilvánít véleményt, abban az értelemben, ahogy a nyelvtudományban definiálják újabban a népet: azon emberekről van szó, akik nem szereztek egyetemi diplomát nyelvészetből, s ezért véleményüket ilyen tanulmányok nem befolyásolják. Ők a „normális emberek”, akik nem úgy gondolkoznak nyelvi kérdésekről, ahogy a tanult szakemberek gondolkoznak. Ők „a nép”. (Persze nyelvészek is sokszor nyilvánítanak véleményt, olyanok, akik kutatják is a kétnyelvűséget, de olyanok is, akik mást kutatnak s ezért a kétnyelvűséggel kapcsolatos ismereteik alig különböznek egy magyarországi buszsofőr vagy gazdasági miniszter ismereteitől. Az utóbbiak véleménye azért veszélyes, mert a nem nyelvészek azt hiszik,

---

* A tanulmány a Kempelen Farkas Társaság által szervezett Asszimiláció és migráció című konferencián (2006. november 24–25.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

nyelvtudományi szempontból helytálló, amit a nyelvész hangoztat (erről részletesebben lásd Kontra 2006a).

A nyelvtudósok szinte az egész 20. században büszkén ignorálták „a népet”. Azt hitték, hogy „a nép” nyelvi-nyelvészeti kérdésekben megnyilvánuló végtelen tudatlansága orvosolhatatlan. „Én megírtam több kitűnő könyvet e kérdésekről, ha mások nem olvasták, magukra vessenek!” – mondták a nyelvészek. A század végére azonban nyilvánvalóvá lett, legalábbis a szociolingvisták számára, hogy ez az állapot elhibázott s eredménytelen. A „népi nyelvészet” (angolul *folk linguistics*, Niedzielski – Preston 2000) egyik, alkalmazott nyelvészeti létoka épp az a felismerés, hogy ha valamilyen nyelvel kapcsolatos társadalmi problémát szeretnénk megoldani, akkor bölcsen tesszük, ha először is megismerjük, hogy az emberek mit gondolnak erről a problémáról.

Két évvel ezelőtt Debrecenben rendeztünk egy konferenciát a tannyelvválasztás kérdéseiről, ennek a kötete egy éve jelent meg *Sült galamb?* címmel, Somorján (Kontra 2005b). A konferencián felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyarul (is) tanító, illetve tanuló professzorok és egyetemisták mutatták be s vitatták meg a tannyelvválasztással kapcsolatos problémáikat. Könyvünkről megjelent már néhány ismertetés (Vajda B. 2005; Mészáros 2006; Sebestyén 2006; Lengyel 2006), és rendeztünk róla néhány vitaestet is (Kolozsváron, Nyitrán, Szegeden, Budapesten és Újvidéken). A következőkben az ismertetésekben és a vitákon felmerült kérdések közül szemelgetek, azzal a céllal, hogy bemutassak egy-két „népi” gondolatot. Tehát nem a kérdést kutató s ezért remélhetően hozzáértő nyelvtudósok, hanem a „normális emberek” néhány véleményét, érvét szemlézem.

Óvodától az egyetemig magyarul

Ahogy 1990 óta már hozzászokhattunk, sok megfellebbezhetetlen vélemény hangzik el. Egy vajdasági szerző nemrég ezt írta: „Ahogyan a lelkiismeretesek már évek óta szokták mondogatni (s szekcióülésen is többen kijelentették): a reménytelennek látszó helyzetben csupán az óvodától az egyetemig anyanyelven megszerveződő oktatás segíthet” (Vajda G. 2006, 23). Ezzel a véleménnyel szöges ellentétben áll például Szabó Bálint kolozsvári építészprofesszor véleménye, aki szerint a kizárólag magyar nyelvű oktatás ellentétes a magyar nemzeti érdekekkel (lásd Kontra 2005a, 11). Egyszerűen azért, mert ha a romániai magyar diplomás szakember otthoni érvényesüléséhez, versenyképességéhez elengedhetetlen az államnyelv magas szintű ismerete is, akkor nem magyar tannyelvű, hanem magyar, román és angol vagy francia tannyelvű képzésre van szüksége. Ezzel a véleménnyel értett egyet az *Új Szó* könyvbemutatónról tudósító munkatársa is, aki ezt írta: „ellentétes-e a magyar nemzeti érdekekkel a kizárólag magyar nyelvű oktatás? Hölgyeim és uraim, még ha most sokan szívükhöz kapnak is: egyértelműen igen! Mert az a minőség, az oktatási szint és a versenyképesség rovására megy. Azaz öncsalás. De hát ezt eddig csak azok nem tudták, akik kizárólag magyarságtudatból alapítanak egyetemet” (Buchlovics 2005, 6).

A kárpátaljai nyelvtudós Cserniczkó István ebben az esetben a Szabó Bálint-féle véleményt támogatja, s a beregszászi magyar főiskola nyelvpolitikájáról ezt mondja: „Főiskolánkon a magyar az oktatás nyelve, ám valamennyi hallgatónk kötelezően

hallgat ukrán nyelvet és egy idegen nyelvet, ezen felül pedig ingyenes ukrán és idegen nyelvi tanfolyamokra járhatnak (nemcsak a diákok, hanem az oktatók is). Hogy motiváljuk is a diákokat, ettől az évtől kezdve az utolsó évfolyamon a hallgatóknak ukrán nyelvizsgát kell tenniük” (nmi 2005, 4).

Miért kell az államnyelven is tanulni?

Sokan úgy vélik, magyarul megtanul gyermekük otthon a családban, de ahhoz, hogy érvényesüljön később, tehát hogy az államnyelvet is jól megtanulja, elengedhetetlen, hogy többségi tannyelvű (román, szlovák, szerb stb.) iskolába járjon. Szlovákiában vagy Vajdaságban 20-30%-ra is rúghat a nem magyar iskolába járó magyar diákok száma. Ezek a szülők gyakran megkapják a magukét más magyaroktól, azoktól, akik magyar iskolába járatják gyermekeiket. A gyermeküket magyar iskolába járató szülők, különösen ha tömbmagyar településről van szó, akaratlanul gondokat is okoznak gyermeküknek, mivel a tömbmagyar település magyar iskolájában az államnyelv megtanulásának lehetőségei sokszor korlátozottak. Idén októberben egy újvidéki egyetemista azt mesélte el a *Sült galamb*-vitán, hogy Topolyán felnőtt magyarként abszolút nem tudott szerbül, csak köszönni tudott, meg a nyelvtant tudta, s hiába tanulta a szaknyelvet, ha nem tudta az utcanyelvet (a mindennapi társalgáshoz szükséges fordulatokat). Egy temerini egyetemista meg arról panaszkodott, hogy sokkal nehezebb neki a menzán szerbül borsos tokányt kérni, mint a történelem szemináriumon bármiről beszélni. Másvalaki azt mondta el, hogy nem tudja elmagyarázni a szerb orvosnak, hogy mi a baja.

A *Sült galamb?* című könyvben több egyetemista beszámol arról, milyen gyötrelmeket okoz az államnyelv nem kellő ismerete. Egy véleményt idézek csak, a vajdasági Telek Tamásét, aki Budapesten a SOTE egyik PhD programjának diákja: „Egy pszichológiai momentum a legfontosabb talán, leküzdeni azt, hogy ragaszkodjunk az egynyelvűségünkhöz. Leküzdeni azt, hogy az államnyelvet el kell sajátítani. Úgymond önmagunk miatt, mert ha érvényesülni szeretnénk abban a közösségben, akkor erre feltétlenül szükség van. És itt még megjegyezném azt, hogy mindezek mellett elkezdtem kutatómunkával foglalkozni, ami szintén szerb nyelven történik. És az a tapasztalatom ezzel kapcsolatban, hogy nagyon sok jó képességű magyar anyanyelvű hallgató, akik talán sokkal jobb képességekkel rendelkeznek, mint én, a nyelvi akadályok miatt nem tudtak megnyilatkozni. És már eleve kiszelektálódtak. Tehát attól függetlenül, hogy befejezték az Orvosi Egyetemen a tanulmányaikat, nem volt soha merszük ahhoz, hogy elkészítsenek egy szakdolgozatot szerb nyelven és kiálljanak az egyetemi tanárok elé, vagy hogy kiálljanak egy országos konferencián, ahol ugye szerb nyelven kell megtartani az előadást” (Telek 2005, 229).

Társadalmi mobilitás, érvényesülés

Vajda Barnabás recenzióját így összegezte: „[V]alamiképpen föl kellene oldani azt a nagyfokú feszültséget, amely a kisebbségek nyelvi elzárkózása, illetve az ő (nyelvi alapú) önfeladásuk között húzódik, és amit a kötet több előadója is jellemzően úgy fogalmaz meg, mint feszültséget a helyben boldogulás és a modern társadalmi mobilitás között. Ezeket a célokat pedig biztos, hogy nem lehetséges pusztán lingvisz-

तिकai megközelítés által elérni” (Vajda B. 2005, 9). A helyben boldogulás mint cél, nyilvánvaló összefüggésben van a trianoni traumával és a magyarlakta területek zsugorodásával. A szülőföld programok, a mostani Szülőföld Alap, az egész „szülőföldezés” (lásd Vida 2006) a menni vagy maradni dilemmára adott egyfajta válasz.

A társadalmi és földrajzi mobilitást nem mindenki tekinti normális dolognak. Van, aki ma is egyfajta stabil, stagnáló, immobilis társadalmat képzel maga köré. A vajdasági *Magyar Szóban* Mihályi Katalin közölt velem egy interjút az államnyelv ismeretének fontosságáról (Mihályi 2006a, 2006b), amire Szloboda János nyugalmazott magyartanár reagált ugyanott. Érvéleése jól példázza a társadalmi mobilitás figyelmen kívül hagyását. Egyebek mellett ezt mondja: „[H]elyeselhető ugyan, hogy a túlnyomórészt idegen környezetben élőknek minél tökéletesebben meg kell(ene) tanulniuk a többség nyelvét (ahol ez nem is okoz különösebb gondot), ám miért volna ez kötelező az anyanyelvi környezetben élő és dolgozó földművesek, gyári munkások, iparosok számára, akik csak a »hivatallal« kénytelen-kelletlen kapcsolatba kerülve hallanak idegen szót, olvasnak más nyelven írt szöveget?” (Szloboda 2006, 14). Szloboda úgy véli, a tömbmagyarságnak (például a zentai magyaroknak) nem létszükséglet, csupán udvariassági gesztus, hogy elsajátítsák a helybeli kisebbség, de egyben országos többség nyelvét. Zárójelben még hozzáteszi ehhez, hogy „emellett üzleti érdek is”. A vitacikkre adott válaszómban (Kontra 2006b, 10) azzal érveltem ellene, hogy egy egész életét Zentán leélő magyarnak (ha jól fizető állása olyan, amihez nem kell szerbtudás) esetleg udvariassági kérdés a jó szerbtudás, de ha egy magyar azért nem kap meg egy állást Zentán, vagy pláne Újvidéken, mert nem tud jól szerbül, akkor a szerbtudás rögtön nem luxus, nem is udvariassági kérdés, hanem létszükséglet. S mivel nagyon nehéz – ha nem lehetetlen – megtervezni, hogy valakinek élete folyamán milyen nyelvek tudására lesz szüksége, a kisebbségi magyar iskolák akkor (és csak akkor!) teszik jól a dolgukat, ha magas szinten kétnyelvű diákokat bocsátanak ki falaik közül.

Félelem a politikusainktól

Nekem, mint magyarországi „megfigyelőnek” kissé alaptalannak tűnt az a félelem, amit egy tannyelvel kapcsolatos parázs vitában fogalmazott meg egy környező országbeli magyar egyetemi oktató, nevezetesen: ha hírét vennék a budapesti parlamenti képviselők, hogy egy adott intézményben nem minden vizsga folyik magyarul, megvonhatnák a magyar állami támogatást. Azért gondoltam abszurdnak ezt az aggodalmat, mert úgy véltem, ekkora hibát még magyarországi politikusok sem követnének el. Úgy véltem, csak jut valami szerep a racionális, szakmai érveknek is, még a magyar parlamentben is.

Vélekedésem nem bizonyult megalapozottnak, amint ez egyebek mellett egy 2005. december 29-i *Népszabadság*-cikkéből is kiderült. Ebből megtudtuk, hogy a pozsonyi, a nyitrai és a beszercebányai egyetemek magyar tanárai tiltakoztak a Szülőföld Alap azon döntése ellen, mely szerint „a szlovákiai magyar egyetemi képzés támogatására szánt 30 millió forintból a révkomáromi Selye János Egyetemnek 26,5 milliót, a három intézmény közös pályázatára kért 12 millió helyett mindössze 1,5 milliót ítélték meg” (Szilvássy 2005, 11). Ez szlovákiai javaslatra, budapesti jóváhagyással történt. László Béla nyitrai dékán ezt udvariassan így kommentálta az említett *Népszabadság*-cikk-

ben: „A nemes szándékú anyaországi támogatást ebben az esetben nyilvánvalóan nem szakmai kritériumok, hanem politikai érdekek alapján osztották el.”

Az ilyen politikai döntésekről s az őket körülölelő retorikai teljesítményekről, a „szülőföldezésről” írt vitriolos cikket a kolozsvári Vida Gábor (2006). Ezt legszívesebben teljes terjedelmében idézném, helyhiány miatt azonban elégedjünk most meg ennyivel: „Vannak emberek, akiknek tájban, világban, nyelvben otthon lenni természetes dolog, ettől nem érzékenyülnek el, nem facsarja könny a szemüket, nem átkozzák magukat vagy őseiket azért, hogy nem mentek el idejében Amerikába [...] De amikor hallja a szegény ember, akinek van szülőföldje (hisz olvasott ő Tamási Áront), szóval amikor hallja, hogy neki ott kell megmaradnia, ahol éppen él, az anyanyelvét kell őriznie, míg Csaba királyfi el nem jön érte vagy az unokák öregotthonba nem dugják, akkor nagyon káromkodós kedve támad [...] És amikor azt mondja a tévében sok politikás ember, akinek a szülőföldem nem szülőföldje, hogy maradjak – nem is az enyémen, hanem csak úgy, általában – a szülőföldön, akkor az az ember azt mondja nekem, hogy maradjak ott, ahol vagyok, ne menjek hát oda, ahol ő van vagy ahol ő nincs is. És mivel a magyar nyelvben minden szó azt jelenti, amit jelent – vagy mást, vagy semmit, megszokás kérdése – akinek a szülőföldje nem a szülőföldem, ám az enyémenre apropózik, az az ember hazudik. Nincs általában vett szülőföld, talán ezzel kellett volna kezdeni. Tehát amikor a politikás ember azt szeretné mondani, hogy ne akarjak áttelepülni innen oda (vagy onnan ide), akkor jobban tenné, ha ezt mondaná, és nem szülőföldezne össze-vissza, ha nem szülőföldezne le sem engem, sem mást” (Vida 2006, 3–4).

Az informálás és az informálódás felelőssége

A tannyelvválasztás egész életüket befolyásolhatja. A kisiskolások szülei, az egyetemi vezetők és a politikusok, amikor ilyen döntéseket hoznak, általában nem tudják, hogy döntéseik milyen racionálisan várható következményekkel járnak. Ők „a nép”, akik nem tanultak nyelvészetet, nyelvpedagógiát vagy nyelvi tervezést egyetemen. Jó tanácsra szorulnak, olyan információkra, amelyek tudományosan helytállóak, és amelyek a döntések hosszú távú következményeit is megrajzolják. A magyar nyelvterületen van egy jó példa ilyesmire, az újvidéki Göncz Lajos *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknél és a pedagógusoknak* (2005) című brosúrája, ami közérthetően tájékoztat a hozzáadó és felcserélő kétnyelvűségi helyzetről, a felszíni és kognitív nyelvi kompetenciáról, az anyanyelvű és a másodnyelvű (államnyelvi) oktatás eltérő következményeiről, és segít a szülőknél abban, hogy mit mérlegeljenek, mielőtt gyermeküknek tannyelvet választanak.

Több ilyen füzetre lenne szükség, s főleg arra, hogy ezek el is jussanak minden érdekelt kisebbségben élő magyar szülőhöz. Ez persze nem Göncz professzoron múlik, hanem a magyar politikusokon. A tudósoknak az informálás a felelőssége, a politikusoknak, az egyetemi vezetőknek és a kisiskolások szüleinek pedig az informálódás. A debreceni konferencia *Sült galamb?* című kötetének kiadásával a somorjai Fórum Intézet – reményeim szerint – olyan helyzetet teremtett, amiben egyre szalonképtelenebbé válnak azok a magyar politikusok és egyetemi vezetők, akik tannyelvi ügyekben a szakszerűség mellőzésével, csupán politikai céloktól motiváltan döntenek, vagy nyilatkoznak.

Felhasznált irodalom

- Buchlovics Péter 2005. A sült galamb röpte. *Új Szó*, 2005. október 31. 6. p.
- Göncz Lajos 2005. Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak. *Új Kép*, 2005. április, 5–8. p.
- Kontra Miklós 2005a. Ellentétes-e a magyar nemzeti érdekekkel a csak magyar nyelven oktatás? In Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 9–14. p.
- Kontra Miklós (szerk.) 2005b. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Kontra Miklós 2006a. Magyar nyelvtudomány, társadalmi felelősség, politika. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 6. évf. 1–2. sz. 177–185. p.
- Kontra Miklós 2006b. Udvariassági gesztus vagy létszükséglet? Néhány további gondolat a nyelvtudásról. *Magyar Szó*, 2006. február 11–12., *Kilátó*, 10. p.
- Lengyel Zsolt 2006. Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 6. évf. 1–2. sz. 206–208. p.
- Mészáros András. 2006. Sült galamb? *Magyar Tudomány*, 2006. 5. sz. 641–643. p.
- Mihályi Katalin 2006a. Az államnyelv ismerete nélkül nehéz a boldogulás. *Magyar Szó*, 2006. január 26. 15. p.
- Mihályi Katalin 2006b. Jó nyelvtudással kevésbé sebezhetőek vagyunk. 2. rész. *Magyar Szó*, 2006. január 27. 15. p.
- Niedzielski, Nancy A. – Preston, Dennis R. 2000. *Folk Linguistics*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- nmi 2005. Milyen nyelvű oktatási intézményt válasszunk? *Kárpátalja*, 2005. május 13., 4. p.
- Sebestyén Árpád 2006. Sült galamb? *Debreceni Szemle*, 2006. 2. sz. 283–287. p.
- Szilvássy József 2005. Bírálják a Szülőföld Alap döntését. *Népszabadság*, 2005. december 29. 11. p.
- Szloboda János 2006. Kontra és rekontra. Gondolatok egy interjú olvasása közben. *Magyar Szó*, 2006. február 7. 14. p.
- Telek Tamás 2005. Negyvenegy tantárgyból vizsgáztam le sikeresen szerb nyelven. In Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 229. p.
- Vajda Barnabás 2005. Sült galamb? *Katedra*, 13. évf. 4. sz. 8–9. p.
- Vajda Gábor 2006. Iskolai oktatásunk és nevelésünk az elmúlt másfél évtizedben: Az iskolabeli diszkrimináció mérséklésének követelése. *Aracs*, 2006. 2. sz. 10–25. p.
- Vida Gábor 2006. Dühöngő jegyzet avagy szülőföld és anyanyelv, a mindenkori magyar miniszterelnöknek ajánlom. *Helikon*, 2006. február 25. 3–4. p.